

rem konstatovat, že rodina je živý materiál a její vývoj je tedy zákonitě variabilní v čase. Kniha však poukazuje i na ty vývojové trendy, o nichž lze předpokládat, že budou v dalších generacích spíše zvýrazněny.

Závěrem nezbývá než vyjádřit lítost nad tím, že díky malému nákladu se kniha zdaleka nedostane do rukou všem, pro které by byla přínosnou a potřebnou pomůckou.

Věra Capponi

Jiří Buriánek: *Systémová sociologie? Předpoklady, problémy, perspektivy.* Praha, Univerzita Karlova 1983, 165 s.

Je přirozenou ctižádostí autorů zabývat se náměty závažnými a aktuálními a usilovat o řešení otevřených otázek. Pronikání systémového přístupu do sociologického zkoumání je rozhodně závažné a aktuální téma a již proto je třeba knihu J. Buriánka uvítat. Obsah knihy má velmi široký záběr od roviny filozofické až po aplikaci v konkrétním výzkumu. Otázky, které systémový přístup provokuje, mají skutečně tak široké souvislosti. Systémovost má být základním strukturujícím principem vědeckého poznávání i vodítkem pro operace s konkrétní realitou.

Autor usiloval o „rozbor předpokladů aplikace systémového přístupu, základních problémů s ní spojených a perspektiv dalšího zkoumání“ uplatnění systémového přístupu v marxistické sociologii (str. 9). I když se záměr nepodařilo zcela realizovat, výsledkem úsilí je publikace, jejíž hodnota spočívá již v tom, že poskytuje přehled různých pojetí systémového přístupu a přehled o literatuře.

Vznik systémového přístupu a jeho místo ve vědě zkoumá první kapitola. Zdůrazňuje, že právě v pojmu systém se stýká teoretický a metodologický aspekt sociologické práce. Rozbor geneze začíná až od starověku, od něhož sleduje „kontrapozici myšlení systémového a substančního“. Zlom příklonu od substančního k systémovému myšlení znamená vznik marxismu a uplatnění systémového přístupu v současné vědě. Autor přijímá názor převažující v marxistické literatuře, že obecnou metodologií vědy je materialistická dialektika a že systémový přístup feší v rámci marxistické metodologie „konkrétnější předmětné zaměřené úkoly“ (32). Tím jsou přirozeně odmítnuty jakékoli snahy nahrazovat či „modernizovat“ dialektiku systémovým přístupem.

Druhá kapitola pojednává o protagonistech nemarxistické teorie systémů, především o Bertalanffy, Ashlym, Bouldingovi a o disciplínách, které uplatňují systémový přístup i v aplikacích.

Klíčové místo má v knize třetí kapitola, která je přehledem současného stavu využití možnosti systémového přístupu v rámci marxistické dialektiky. Právě zde je třeba vyzdvihnout přínos toho, že informuje o málo dostupných textech a tak umožňuje naší sociologické veřejnosti proniknout do důležité oblasti odborného myšlení. Vůdčím motivem je akcent na speciální metody adekvátní zkoumanému systému proti obecným systémovým principům (55). Proto v marxistické metodologii nemůže být systémový přístup univerzální metodologií, ale „je vhodný jen pro některé typy úloh“ (70). Je škoda, že toto fundamentální konstatování není dále důsledně rozvíjeno specifikací té třídy jevů, pro kterou je systémový přístup adekvátní, i charakteristikou těch jevů, kde vhodný není. Z autorů, o nichž tato kapitola referuje, je třeba se zmínit alespoň o Judinovi, Sadovském, Mesarovičovi, Afanasjevovi, Javůrkovi, Hlavatém a Zeleném.

V textu je téměř skryt autorův pokus o shrnutí základních charakteristik systémového přístupu do osmi oblastí (64):

1. Určení celostnosti systému (elementy, hranice, prostředí).
2. Vztahy v systému.
3. Struktura a organizace.
4. Úrovně systému.
5. Procesy řízení.

6. Cíle systému.
7. Mechanismy seberegulace.
8. Fungování a vývoj.

Toto pojetí je přirozeně arbitrární a zde není na místě o něm diskutovat. Snad jen to, že by bylo vhodné více přihlídnout k formulacím Afanasjevovým, ostatně v knize citovaným, zvláště k funkčnímu a integrativnímu aspektu (78).

Čtvrtá kapitola ukazuje na nedůslednosti nemarxistických sociologických teorií, které se vydávají za teorie sociálních systémů (zvláště strukturální funkcionalismus T. Parsonse), a uvádí příklady počátků pronikání systémovosti do sociologie. Příklady systémově orientovaných pokusů vybudovat na systémovém základě nemarxistickou sociologii (včetně modelování sociálních systémů a teorie organizace) jsou obsahem páté kapitoly.

Kdyby kniha zde skončila, splnila by dobře důležitý úkol — byla by velmi užitečnou orientující pomůckou. Slouží ke cti autorovi, že se pokusil postoupit ke zdolání ještě náročnějších cílů, a to i tehdy, jestliže ukážeme na diskusnost jeho závěrů.

Šestá kapitola má název „Systémové pojetí předmětu marxistické sociologie“. Dommníváme se, že zde autor opouští teze, které sám dříve vyslovil. Jestliže pojem systém musí mít určitý obsah a nemůže být univerzální kategorií (63), jestliže systémový přístup je vhodný jen pro určitou třídu jevů (68—70), pak by bylo nutno buď dokázat, že pro zřetelně vymezený systémový přístup je vhodným objektem společnost — což asi nelze — nebo konstatovat, že jen některé sociální objekty mohou být studovány jako systémy — pak ovšem předmět marxistické sociologie nelze studovat systémově, ale obecněji, jako veškerou realitu, materialisticko dialekticky.

Rozpor, který jsme konstatovali u šesté kapitoly, vystupuje ještě výrazněji u poslední sedmé kapitoly uvažující o systémovém přístupu v empirickém sociologickém výzkumu. Není dobře možné hovořit o „systémovém pojetí výzkumů“, protože nemůže být výzkum považován za systém, dokonce už ne za „systém s cílovým chováním“ (152). Systémovost vstupuje do výzkumu tím, že jeho objekt nazíráme jako systém, přirozeně, je-li to možné; má-li vlastnosti systému včetně mechanismů seberegulace, platí: „Podaří-li se nám koncipovat předmět výzkumu jako systém, vytváříme tím automaticky soustavu hypotéz a základní interpretační rámec...“ (157).

Téměř současně s recenzovanou knihou vyšla jiná s velmi podobnou tematikou. (Jana Puršová: *Vývoj systémových teorií společnosti*, Academia, Praha 1984). Přes její píli a pečlivost nemá základní kvality práce Buriankovy — to je vidět problémy a usilovat o jejich řešení. Jsou-li to obtížné problémy, je diskusnost přirozená.

Miroslav Gregor

J. Stoklasa: *Společenský rozvoj a životní prostředí*. Praha, Svoboda 1983, 108 s.

Dnešní čtenář, zejména čtenář-odborník, již neče informace o škodách na životním prostředí ani s chutí, ani jako senzaci, ani jako poučení. Vzal na vědomí, že ekologická situace je povážlivá, a nad řádky o nových neblahých skutečnostech bývá spíš deprimován a pocítuje bezradnost a bezmoc. Tím spíše všichni vítáme knihu, která na nepříznivý stav prostředí poukazuje jenom ve vedlejší plánu, která se zaměřuje především na východisko, na možnosti řešení situace.

Literatura, publikovaná na toto téma ve světě, vidí v principu dvě možnosti: změny v technologické sféře a změny v hodnotových orientacích společnosti. V prvním případě je východisko spatřováno v revolučních změnách, které dnes přináší do výroby věda, v zavádění bezodpadových technologií, miniaturizaci přístrojů, užívání „čistých“ zdrojů energie apod.

Takový optimismus techniků bývá ironizován a kritizován zastánci tzv. netechnologických způsobů řešení. Ti soudí, že řešení v oblasti výroby nemohou mít zásadní význam, jsou prý příliš nákladná, jejich zavádění je — v realizaci k rychle postupující devastaci prostředí — pomalé a znamená de facto jenom „kosmetické“ úpravy stavu. Klíč je podle nich naopak ve sféře nevýrobní, ve způsobu života, resp.